

УДК 37.017.92

НООСФЕРНА ПЕДАГОГІКА ЯК ЗАСІБ ПЛАНЕТАРНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

А. І. Зеленова

Аналізуються можливості ноосферної педагогіки як засобу планетарного виховання учнівської молоді.

Ключові слова: ноосферна педагогіка, планетарне виховання, учнівська молодь.

Постановка проблеми у загальному огляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Багатьма науковцями світу стан освіти поч. ХХІ століття розцінюється як кризовий, оскільки формована цією освітою особистість не відповідає основним вимогам інформаційного суспільства. Проявами цієї кризи є наступні: технократична спрямованість освіти, що виявляється у її прагматичній орієнтації, установка на механічне засвоєння знань, відсутність ефективних методик розвитку навиків самостійної роботи і критичного мислення, монологізм і диктат викладачів, низький етичний потенціал.

Суспільство ХХІ ст. потребує особистості, яка б була самостійною, динамічною, уміла б орієнтуватися в складних і непередбачених ситуаціях, а головне – мала б розвинене відчуття відповідальності за свої вчинки в будь-якій сфері особистого і громадського життя.

З традиційної педагогічної точки зору людина трактується як мисляча істота з рефлексивною свідомістю, як суб'єкт знання і дії. Традиційна педагогіка – це мистецтво виховання і формування людини. Нова педагогіка, що обумовлена не тільки потребами сьогодення, але й потребами майбутнього, – це процес розвитку особистості, опора на знання законів індивідуального розвитку і законів еволюції середовища. Ця педагогіка керується іншою парадигмою цілей і значення освіти. Сутність її – у відмові від виховання «часткової» людини за наперед визначеними параметрами і переходу до формування людини з ноосферним мисленням, відповідальною за долю цивілізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Планетарне виховання передбачає формування нового, ноосферного бачення світу.

Основні засади його викладені в працях В. Вернадського, М. Моїсеєва, О. Урсула та ін., які знайшли своє відображення в основних постулатах та практиці ноосферної педагогіки (Н. Маслова, В. Спартин тощо).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Ноосферна педагогіка, ноосферна освіта – це новий напрямок розвитку педагогічної теорії і практики. Ноосфера об'єктивно створюється зусиллями величезного числа учасників, що роблять свій внесок і позитивного, і негативного характеру. Очевидна необхідність в організованому посиленні позитивних засад дії людини на природу і на саму себе, на собі подібних, зсуву устремлень і способів їх реалізації у бік підкорення принципу гармонії. Таким чином, з'явилася об'єктивна необхідність у педагогічному осмисленні і тлумаченні явищ і процесів, викликаних ноосферною діяльністю людства.

Мета такого осмислення, на нашу думку, полягає у винайденні такого типу освіти, основні положення якої повинні відображати установку на формування здібностей до адекватної поведінки людини в умовах наявності суперечностей між людством і природою, між людиною і соціумом, всередині самої людини. Така освіта призначена для зняття таких суперечностей, для створення педагогічних умов гармонійного, коеволюційного існування всього живого і неживого на планеті.

Формулювання цілей статті. Дана наукова розвідка присвячена аналізу педагогічної концепції ноосферної педагогіки в контексті використання її положень для побудови теорії планетарного виховання учнівської молоді.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. З позиції провідної ідеї початку ХХІ століття – ідеї коеволюції – людина розглядається як відкрита система, розвиток її багатоваріантний. Генеральною освітньою метою в ХХІ столітті має бути повноцінний розвиток особистості, однією з основоположних цілей освітніх програм – формування глобального світобачення, а ціннісними основами освіти мають стати духовність і громадянськість. Останнє передбачає усвідомлення себе не тільки громадянином своєї країни, але і громадянином Світу, що сповідує високі моральні якості і гуманістичні ідеали, цінності і норми. Тільки зрозумівши свою громадянську відповідальність за долю планети і всього людства, людина зможе розібратися в причинах існуючих проблем і знайти їх оптимальне рішення.

Дуже перспективним новим напрямком в педагогічній теорії і практиці, що повністю відповідає задекларованим цілям освіти XXI століття, є **ноосферна педагогіка**.

В ноосферній педагогіці робляться спроби формування людського в людині в нерозривному зв'язку з навколишнім різноманітним середовищем: сімейним, освітнім, інформаційним тощо. Цей напрям інтегрує знання з екології, екологічної психології, педагогіки і синергетики. Екологія обумовлює загальну проблематику, породжувану ситуацією екологічної кризи. Екологічна психологія дає уявлення про закономірності і механізми розвитку екологічної свідомості особистості. Синергетика подає оптимальний шлях оволодіння нелінійною ситуацією, на основі чого ноосферна педагогіка розробляє відповідні специфічні принципи і методи педагогічного управління освітнім процесом. Саме в рамках ноосферної педагогіки може ефективно здійснюватися планетарне виховання людини. Для особистості, що має планетарну свідомість, властива психологічна включеність у світ природи, що базується на увлеченні про взаємозв'язок світу людей і світу природи. Природа сприймається у сфері «людського», рівного їй в своїй самоцінності, і взаємодія з нею включається в сферу дії етичних норм і правил особистості.

Вищою задачею планетарного виховання є розвиток в людині планетарної самосвідомості, тобто усвідомлення самої себе як невіддільної частини людства, тому суть планетарного виховання полягає в тому, щоб довести до усвідомлення людини спільність її життя з життям планетарним, до розуміння того, що вона являє єдине, нероздільне ціле зі всією планетою [2].

З синергетичної точки зору процес виховання – це не пряма передача переконань, поглядів, світогляду, а створення умов для активної творчості вихованця. Хоча педагог і учень, викладач і студент – це різні світи, але в результаті спільної роботи вони можуть об'єднатися, і тоді вони починають жити в одному світі, в одному ритмі, з обміном інформацією тощо. Для педагога головним в освіті стає не ломка чи підстроювання вихованця під певний стандарт, а відкриття його, спрямування його до творчості.

З точки зору синергетичного підходу, будь-яку людину, що вчиться, потрібно розглядати, по-перше, як органічний компонент єдиної системи світу і, по-друге, як відкриту систему, що самоорганізовується. Це означає, що педагог не тільки визнає право на існування біологічної природи учня, але й активно використовує її при освоєнні нових знань. Тобто педагогіка повинна бути біологічно

адекватною, тоді і навчання стане не тільки набагато більш успішним, але й гармонійним.

Під гармонією в навчанні в концепції ноосферної освіти доктора психологічних наук, кандидата історичних наук, дійсного члену РАПН Наталії Маслової розуміється такий процес освіти, коли і учень, що набуває знання, і вчитель, що веде його до цього, відчувають тільки позитивні емоції, іншими словами, учити і вчитися треба із задоволенням. Тобто радість використовується як показник ефективності навчання.

Для планетарного виховання важливі наступні положення концепції ноосферної освіти Н. Маслової:

1. Ноосфера – це сфера розуму, а ноосферний розвиток – це «усвідомлено керований природовідповідно орієнтований співрозвиток Людини, Природи і Суспільства, при якому задоволення потреб відбувається без шкоди для Всесвіту і подальших поколінь» [3, с.242].

2. «Ноосферна освіта повинна носити випереджаючий характер, задаючи швидкість і рівень розвитку суспільства» [3, с.245].

3. Нова, порівняно з традиційними, функція ноосферної освіти полягає в розширенні доступу людей до самопізнання, самобутності особистості і досягнень світової науки і інших культур, і самоідентифікації особистості в соціумі, тоді як раніше історичне призначення освіти полягало, в основному, в збереженні і захисті успадкованої суспільством культури і передачі її новим поколінням [3, с.247].

4. В ноосферній освіті особливого значення набуває здатність людини до рефлексії, самовизначення, що забезпечує не тільки самоідентифікацію, але й ідентифікацію з іншими, з сукупними результатами мислення, з надіндивідуальним нормативним змістом, з особливою суб'єктністю суспільства, культури, науки, мистецтва.

Головною метою ноосферної освіти, її, так би мовити, вихідним продуктом, повинна стати ноосферна особистість. Характерною основною рисою ноосферної особистості є її здатність включитися в процеси, що відбуваються усередині нообіогеоценозу. Як нообіогеоценоз може існувати тільки завдяки зусиллям ноосферної особистості, так само і ноосферна особистість повною мірою може існувати тільки в умовах нообіогеоценозу. Ноосферній особистості притаманна самодостатність, відповідальність, внутрішня гармонія. Регулювальні процеси в межах ноосфери здійснюються при активній її участі, дозволяючи сформувати нообіогеосферу як сукупність взаємозв'язаних нообіогеоценозів, з'єднаних оптимальними потоками

речовини, енергії, інформації таким чином, що управління і їх власна самоорганізація доповнюють один одного [1]. В. Данилова вважає, що ноосферна особистість виступає як певна цілісна тотальність, свого роду монада. Її внутрішній зміст нескінченно багатий і різноманітний, оскільки ізоморфний всьому ноосферному людству. Цілісність людини, її самоподібність навколишньому світу підкреслюються в переважній більшості релігій і в багатьох філософських системах, – зауважує дослідниця.

Ноосферна особистість, природно, має володіти ноосферною свідомістю, що повинна відрізнятися від свідомості людини техногенної цивілізації. На думку дослідника В. Спартина [4], найістотнішими (домінантними) семантичними компонентами поняття «ноосферне мислення» є наступні: високий рівень критичності; установка на створення продуктів, що поліпшують стан біосфери; проєктивність; установка на кооперативне рішення наукових і виробничих задач; розуміння необхідності коеволюції людини і природи (Н. Моїсєєв); домінантність на постановку і рішення нестандартних задач; установка на розуміння (що спирається на обширні знання) процесів, що відбуваються в природі і людському суспільстві.

В. Спартин вважає, що ноосферна людина усвідомлює себе безсмертною частинкою безсмертного людства. Тому її відмінна риса – найвища відповідальність перед предками і нащадками (в сутності – перед всім людством в нескінченній історичній протяжності його існування).

Перспективність мислення, тобто бачення і розуміння всього, що відбувається і може відбутися на планеті і в людстві, усвідомлення динаміки світу, його різноманітності і взаємозалежностей, – ще одна важлива характеристика ноосферної свідомості. Спрямованість на здоровий спосіб життя – невід’ємна риса ноосферної людини. Ноосферна особистість не може не піклуватися про підтримку високого рівня свого здоров’я, але це означає, що вона вимушена прагнути того, щоб і безпосереднє середовище її проживання було здоровим – екологічно, соціально, етично. Здоровий спосіб життя передбачає, зокрема, відмову від будь-яких надмірностей в поведінці, характерних для споживацького способу життя.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Багато дослідників (філософів, соціологів, педагогів, психологів тощо) відзначають кризу свідомості сучасної людини, що виражається в невмінні величезної більшості людей вирішувати задачі –

і теоретичні, і практичні, особливо якщо задачі – нестандартні. На нашу думку, як альтернатива цій кризі, характерними ознаками мислення людини ноосферної цивілізації мають стати критичність, креативність, аналітичність, холистичність, евристичність. На виховання саме цих якостей і націлює ноосферна педагогіка.

Література

1. Данилова В.С. Философское обоснование концепции нообиогосферы // Вестник Московского университета. Серия 7. Философия. – 2004. – №2. – С. 50-64.
2. Зеленов Є.А. Планетарне виховання студентської молоді в умовах глобалізаційних процесів: монографія / Є. А. Зеленов. – Луганськ: Вид-во НЦППРК «НОУЛДЖ», 2009. – 207 с.
3. Маслова Н.В. Ноосферное образование. – М., 1998. – 289 с.
4. Спартин В. Ноосферная педагогика. О формировании ноосферного менталитета (http://www.ihst.ru/~biosphere/Mag_2/spartinA.htm)

НООСФЕРНАЯ ПЕДАГОГИКА КАК СРЕДСТВО ПЛАНЕТАРНОГО ВОСПИТАНИЯ УЧАЩЕЙСЯ МОЛОДЕЖИ

А. И. Зеленова

В статье анализируются возможности ноосферной педагогики как средства планетарного воспитания учащейся молодежи.

Ключевые слова: ноосферная педагогика, планетарное воспитание, учащаяся молодежь.

NOOSPHERIC PEDAGOGY AS MEANS OF PLANETARY EDUCATION STUDENTS

A. I. Zelenova

This article analyzes the possibilities noosphere pedagogy as a means of planetary education students.

Keywords: pedagogy noosphere, a planetary education, students.

Зеленова Анастасія Іванівна – вчитель історії Харківської спеціалізованої школи № 75, спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії, старший вчитель, магістр педагогіки вищої школи. (м. Харків, Україна).

E-mail: ai_zelenova@mail.ru

Zelenova Anastasia Ivanovna – teacher of history Kharkiv specialized school number 75, specialist of higher qualification category, senior teacher, master Pedagogics (Kharkiv, Ukraine).

E-mail: ai_zelenova@mail.ru